

10. Манин В.С. Борис Михайлович Неменский. – М. : ЗАО «Locus Standi», 2009. – 160 с.
11. Павлова О.Г. Лунев Афанасий Федорович // Православная энциклопедия Харьковщины / Авт. идеи и рук. проекта В.В. Петровский ; Сост., отв. ред. А.Д. Каплин. – Х. : Майдан, 2009. – 564 с.
12. Переяславец Микола. Заслужений майстер народної творчості. Альбом. – Полтава : Дивосвіт, 2006. – 18 с.
13. Посьята часові. Ніна Вербук. Живопис. Графіка. Альбом / Ред., упор. О. Денисенко. – Х., 2009. – 90 с.
14. Премія імені А.Ф. Луньова Міжнародної краєзнавчої конференції молодих вчених Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (2014–2010 рр.). – Х., 2011. – 8 с.
15. Юхно І.О., Кукса М.Ф. Край наш Краснокутський. Історичний нарис із найдавніших часів до сьогодення. – Полтава : Дивосвіт, 2008. – 388 с.

Павлова О. Постаць музеєзнавця А.Ф. Луньова в контексті образотворчого мистецтва (до 95-річчя від дня народження)

У статті висвітлюється життя і діяльність організатора художнього музею у с. Пархомівці на Харківщині А.Ф. Луньова. Звернута увага на унікальність різнобічної художньої колекції музею. А також представлена характеристика портретної галереї А.Ф. Луньова, створена мистцями у різних художніх техніках.

Ключові слова: А.Ф. Луньов, Пархомівський музей, клуб «Райдуга», колекція, художник, образ.

Павлова О. Личность музейоведа А.Ф. Лунева в контексте изобразительного искусства (к 95-летию со дня рождения)

В статье освещается жизнь и деятельность организатора художественного музея в с. Пархомовке на Харьковщине А.Ф. Лунёва. Внимание обращено на уникальность разнообразной художественной коллекции музея. А также представлена характеристика портретной галереи основателя современной музейной педагогики А.Ф. Лунёва, созданная художниками в разных художественных техниках.

Ключевые слова: А.Ф. Лунёв, Пархомовский музей, клуб «Радуга», коллекция, художник, образ.

Pavlova O. The Figure of the museologist A.F. Lunyov in the Context of Fine Art (to the 95th anniversary)

The article deals with the life and work of A.F. Lunyov, the art museum organizer in the village of Parhomivka, Kharkiv Region. The attention is paid to the uniqueness of diverse art collection of the museum. And also the characteristics of the portrait gallery by A.F. Lunyov, created by artists in various art techniques is presented.

Key words: A.F. Lunov, Parkhomivka Museum, the club «Rainbow», a collection, an artist, an image.

[надійшло до редакції: 07.10.2014 р.]

УДК 929:61(477.51)

Олександр РАХНО
(Чернігів)

Земська діяльність М.А. Іскрицького

Михайло Андрійович Іскрицький (1873–1931) – уродженець Чернігівської губернії, відомий свого часу громадсько-політичний діяч, депутат II та III Державної думи, брав активну участь у громадському житті Чернігівщини. Однак у сучасній історіографії інформація про життєвий шлях та земську діяльність М.А. Іскрицького фактично відсутня. Дана стаття має на меті певною мірою заповнити цю прогалину.

М.А. Іскрицький належав до відомого козацько-старшинського, а згодом дворянського роду Чернігівщини, якій зародився на Правобережній Україні. Започаткував його козак Михайло, який був одружений із сестрою гетьмана П. Тетері Євою. Його син Василь був полковником польсько-козацького війська, ротмістром при польському королі Яні III Собеському. В 1690 р. за його посередництвом король вів переговори з гетьманом І. Мазепою. У 1696 р. В. Іскрицький був польським резидентом при І. Мазепі. Дочка Василя Уляна була дружиною гетьмана Д. Апостола. Нашадки Василя служили на старшинських посадах у Війську Запорозькому, а потім офіцерами російської армії, займали адміністративні посади. Вони володіли значними маєтностями у Суразькому повіті Чернігівської губернії [1].

М.А. Іскрицький народився 18 червня 1873 р. [2] в родині Андрія Федоровича Іскрицького (1841–1898) та його дружини Зінаїди Сергіївни, уродженої Долгово-Сабурової. Його батько народився у с. Дрокові 21 травня 1841 р. Після закінчення I Кадетського корпусу з 16 червня 1860 р. А.Ф. Іскрицький служив прапорщиком у лейб-гвардійському Єгерському полку. 30 жовтня 1861 р. у чині поручика він був переведений до лейб-гвардійського Стрілецького «Императорской Фамилии» батальйону. Вийшовши у відставку, А.Ф. Іскрицький влаштувався у 1877 р. старшим ревизором Мінського губернського акцизного управління. У 1892 р. він був підвищений у чин дійсного статського радника і останні роки життя служив управляючим акцизними зборами Ковенської губернії [3].

Разом із тим, А.Ф. Іскрицький був відомим громадським діячем Суразького повіту. Зокрема, у 1874–1876 роках він був гласним Суразького повітового та Чернігівського губернського земських зібрань [4]. 4 червня 1875 р. дворянством Суразького повіту надвірний радник А.Ф. Іскрицький був обраний депутатом Чернігівського дворянського зібрання [5]. 15 жовтня 1881 р. він у чині колезького радника був затверджений Правительствующим Сенатом на посаді почесного мирового судді Суразького повіту [6].

Помер А.Ф. Іскрицький 2 березня 1898 р. у Ковно (тепер – Каунас) [7], залишивши нащадкам значні маєтки ще й у Мінській і Ковенській губерніях (за раз їх територія знаходиться у сучасній Литві).

Окрім Михайла, подружжя А.Ф. та З.С. Іскрицьких мало синів Євгенія (3.08.1874–1949), Дмитра (15.05.1884 – 8.03.1902) та дочок Надію (1.05.1876–?), Ольгу (15.05.1877–?), Зінаїду (26.05.1878–?), Олександру (10.05.1880–?) та Катерину (13.09.1881–11.01.1893) [8].

З дітей родини найбільше відомий Євгеній Андрійович Іскрицький (1874–1949) – випускник I Кадетського корпусу, який пройшов всі щаблі офіцерської служби, ставши під час Першої світової війни генерал-лейтенантом. Разом із тим, він жертвував значні кошти на благоустрій рідного Суражу та його освітніх закладів, і міське громадське управління 20 грудня 1914 р. одногосно обравши Є.А. Іскрицького почесним громадянином, звернулося з відповідним клопотанням в урядові інстанції. Імператор 18 грудня 1915 р. «Всемилоствейше соизволил на присвоение генерал-лейтенанту Евгению Андреевичу Искрицкому звания почетного гражданина города Суража, согласно ходатайства Суражского городского управления» [9]. У 1918 р. Є.А. Іскрицький добровільно вступив на службу до РСЧА, викладав у військових навчальних закладах. З 1929 р. він зазнав переслідувань з боку радянської влади. Помер Є.А. Іскрицький у 1949 р., перебуваючи на засланні у Чимкенті.

М.А. Іскрицький закінчив привілейоване «Императорское училище правоведения» в Санкт-Петербурзі й 6 травня 1895 р. наказом по цивільному відомству за № 23 був направлений на службу до Міністерства юстиції. 24 червня того ж року наказом вищеназваного міністерства його було призначено кандидатом на посаду по судовому відомству при Віленській судовій палаті [10].

Ордером старшого голови Віленської судової палати від 12 липня 1895 р. за № 5418 М.А. Іскрицький був відряджений у розпорядження голови Ковенського окружного суду, де 16 вересня був направлений на службу до 1-го кримінального відділення суду. З 1 березня до 13 листопада 1896 р. він тимчасово виконував обов'язки помічника секретаря суду з дорученням завідування справами канцелярії голови суду. 9 листопада 1896 р. М.А. Іскрицькому присвоєно звання старшого кандидата на посаду по судовому відомству [11].

У наступні роки за розпорядженням керівництва Ковенського окружного суду М.А. Іскрицький відряджався на допомогу судовим слідчим з «правом самостійного производства следствий». Зокрема, з 27 листопада до 5 грудня 1896 р. він перебував у розпорядженні судового слідчого «по важнейшим делам» Ковенського окружного суду, потім до 15 січня 1897 р. допомагав слідчому 3-ї дільниці Ковенського повіту [12]. З 20 січня того ж року до 16 червня 1898 р. М.А. Іскрицький тимчасово виконував обов'язки секретаря 2-го цивільного відділення окружного суду. Потім він згідно постанови спільного зібрання відділень суду з 20 червня до 1 вересня 1898 р. на час відпустки судового слідчого завідував 2-ю слідчою дільницею Ковенського повіту.

З 19 жовтня 1898 р. до 15 лютого 1899 р. М.А. Іскрицький перебував у Шавельському повіті, де допомагав судовому слідчому, знову ж таки з правом самостійного ведення слідчих дій. Тим часом йшло зростання у чинах. Височайшим наказом по цивільному відомству від 1 листопада 1898 р. за № 80 за вислугу років він був підвищений у чин колезького асесора. На цьому судова кар'єра М.А. Іскрицького закінчилася, оскільки 10 лютого 1899 р. дворянство Суразького повіту Чернігівської губернії обрало його повітовим предводителем дворянства. 25 лютого 1899 р. М.А. Іскрицький був звільнений із судової служби «согласно прошению» [13] і перебрався до Суразького повіту.

Зазначимо, що за короткий термін перебування на судовій службі він встиг придбати у власність 1207 дес. землі у Ковенській губернії, а також мав у спільному володінні з братами та сестрами родовий маєток у Суразькому повіті Чернігівської губернії 3850 дес. землі, в Мінській губернії – 8300 дес. та ще 402 десятини у тій же таки Ковенській губернії [14].

17 березня 1899 р. М.А. Іскрицький був затверджений губернатором на посаді предводителя дворянства Суразького повіту і приступив до виконання обов'язків. Також він був обраний гласним Суразького повітового та Чернігівського губернського земських зібрань на 1898–1900 роки, плідно працював у земських установах [15]. Суразьке повітове земське зібрання у 1899 р. обрало його почесним мировим суддею. На цій посаді М.А. Іскрицький був затверджений указом Правительствующого Сенату 24 січня 1900 р. за № 443 [16].

У 1901 р. М.А. Іскрицький побрався з княжною Анастасією Петрівною Шаховською (27.12.1880–?) – дочкою капітана I рангу, князя П.І. Шаховського [17]. Інформація про їх дітей станом на 1905 р. відсутня.

На посаду предводителя дворянства Суразького повіту М.А. Іскрицький переобирався на губернських дворянських виборах кожні три роки фактично до останніх днів

правління династії Романових. За посадою предводителя він головував на засіданнях Суразького повітового земського зібрання і чимало зробив для соціально-економічного розвитку повіту. Зокрема, на засіданні повітового земського зібрання 1909 р. було ухвалено рішення про спорудження у м. Клинцях будівлі чоловічої гімназії, на що було вирішено асигнувати 15000 руб. протягом 10 років, а М.А. Іскрицький отримав повноваження особисто клопотатися в Міністерстві народної освіти про відкриття гімназії та надання їй фінансової допомоги держави. У зв'язку з тим, що зібрання ухвалило розпочати ще й будівництво початкових шкіл у кількох селах повіту, було вирішено доручити голові зібрання М. А. Іскрицькому особисто клопотатися в міністерстві «об отпуске от казны пособия, как на содержание учительского персонала, так и на постройку школьных зданий» [18].

Разом із тим, М. А. Іскрицький очолював Суразький повітовий комітет «о народной трезвости» та місцевий комітет Товариства Червоного Хреста [19].

Чимало прислужився М.А. Іскрицький Чернігівському губернському земству, будучи гласним губернського земського зібрання за обранням (1898–1900 та 1907–1910 роки) [20], а також членом зібрання за посадою повітового предводителя дворянства. З 1899 р. він перебував у складі Сільськогосподарської економічної ради при Чернігівській губернській земській управі, створеній для ґрунтового розгляду всіх питань сільськогосподарського й економічного характеру, з метою підвищення продуктивності сільськогосподарського виробництва [21]. Він, здебільшого, активно працював у проектній, юридичній та емеритальній комісіях губернського земського зібрання [22].

Громадська діяльність М.А. Іскрицького на Чернігівщині була відповідним чином відзначена владою. 6 грудня 1902 р. він був нагороджений орденом св. Станіслава 2 ступеня, а потім 1 січня 1905 р. – орденом св. Анни 2 ступеня [23].

У 1907–1912 роках М.А. Іскрицький був депутатом II та III Державної думи від ліберальних загальноросійських партій. У II Державній думі він перебував у Партії мирного оновлення, а до III Державної думи пройшов від Партії конституційних демократів, отримавши найбільше голосів, ніж його конкуренти (104 проти 12) [24].

У цьому статусі він постійно обирався до складу депутацій для лобювання проектів будівництва залізниць в інтересах населення Чернігівської губернії. Зокрема, на засіданні Чернігівського губернського земського зібрання надзвичайної сесії 1–3 червня 1907 р. М.А. Іскрицький був обраний до складу комісії для порушення перед урядом клопотання відносно спрямування залізничної магістралі Москва – Одеса «согласно с интересами населения Черниговской губернии». До складу комісії увійшли також авторитетні губернські гласні О.О. Муханов, В.М. Хижняков, М.П. Савицький, Г.М. Глібов, О.О. Свечин М.Л. Радченко [25]. Одночасно, М.А. Іскрицький 15 жовтня 1907 р. із запрошеними губернськими та повітовими гласними, предводителями дворянства взяв участь у засіданні губернської земської управи, на якому обговорювалися заходи, спрямовані на запобігання голоду в повітах губернії, які постраждали від неврожаю [26].

У січні 1909 р. М.А. Іскрицький разом із відомими чернігівськими земськими діячами М.В. Красовським, О.О. Свечиним, Г.М. Глібовим, М.П. Савицьким, П.С. Коробкою та В.М. Хижняковим були обрані до складу комісії «для поддержания ходатайства Черниговского губернского земства о перестройке узкоколейного пути Чернигов – Днепр – Красное в ширококолейный» [27].

На засіданні Чернігівського губернського земського зібрання 17 січня 1914 р. М.А. Іскрицький більшістю голосів (33 проти 3) був обраний до складу юридичної комісії на 1914–1916 роки [28], а потім 29 січня – представником губернського земства «для піддержання местных интересов при проектировании и постройке новых железных дорог» більшістю голосів (51 проти 3) [29].

М. А. Іскрицький мав певний авторитет і в урядових колах. Зокрема, місцева преса у січні 1916 р. повідомляла, що він є кандидатом на вакантну посаду попечителя Петроградського учбового округу [30]. Напевно, учбовий округ він не очолив, оскільки продовжував вести активну громадську роботу на Чернігівщині. Зокрема, під час роботи чергового губернського земського зібрання 31 січня – 11 лютого 1916 р. він працював у складі юридичної, проектної та комісії з питань залізниць [31]. З 3 до 6 лютого за відсутності губернатора предводителя дворянства графа М.О. Мусін-Пушкіна М.А. Іскрицький головував на засіданнях Чернігівського губернського земського зібрання [32].

На засіданні зібрання 8 лютого 1916 р. М.А. Іскрицький, звернув увагу гласних на «ту громадну, требующую нечеловеческих усилий работу, которую приходилось выполнять до настоящего времени губернской управе, и на то, что работа эта в будущем не сократится, а напротив, увеличится, предложил собранию изыскать какие-нибудь способы, чтобы выйти из того тяжелого положения, в каком находится управа вследствие не утверждения одного члена и призыва на военную службу другого» [33]. Оскільки зібрання не ухвалило відповідного рішення, він 11 лютого нагадав знову «о необходимости изыскать способы к облегчению тяжелого положения управы, в котором она находится вследствие неполного ее состава. Собрание постановило: возбудить перед подлежащей властью ходатайство об откомандировании члена управы Алексея Ивановича Товстолеса к исполнению его обязанностей по управе». Того ж дня М.А. Іскрицького було обрано представником губернського земства в «Совет Всероссийской сельскохозяйственной палаты» (31 проти 2), а також до складу Комітету «по холодильному делу» (30 проти 2)» [34].

На засіданні Чернігівського губернського земського зібрання надзвичайної сесії 20 червня 1916 р. М.А. Іскрицького було обрано головою культурно-просвітньої комісії [35]. Наступного дня він оприлюднив доповідь про організацію народних будинків в Чернігівській губернії та висновки щодо неї культурно-просвітньої комісії, які були схвалені земським зібранням [36]. 22 червня 1916 р. він доповідав з питань видання «Земской недели», зокрема зазначивши, що «с 1 января 1917 года газета должна выходить дважды в неделю (вторник и пятница) в объеме одного листа каждый номер и иметь название «Черниговская земская газета» Крім того доповідач розглянув питання кошторису часопису та запропонував редакції висилати безплатно газету земським страховим агентам, пожежним дружинам Чернігівської губернії, бібліотекам-читальням, народним будинкам та хатам-читальням» [37].

М.А. Іскрицький користувався авторитетом і в середовищі дворянської громади. Зокрема, в жовтні 1916 р. разом з іншим відомим діячем Чернігівщини О.О. Свечиним він обраний виборщиками для участі у виборах до Державної ради [38].

Події Лютневої революції 1917 р. вплинули на долю М.А. Іскрицького. Згідно з телеграмою голови Тимчасового уряду князя Г.Є. Львова губернський комісар О.О. Бакуринський скликав 23–24 березня 1917 р. в Чернігові особливе губернське виборче зібрання з представників усіх прошарків населення у кількості 155 осіб. Воно

обрало Чернігівський губернський виконавчий комітет як тимчасовий вищий колегіальний урядовий орган з 50 осіб, який очолив 25 березня, згідно обрання, відомий український громадсько-політичний діяч, адвокат І.Л. Шраг [39]. На тому ж таки зібранні губернський комісар О.О. Бакуринський склав повноваження і організував 24 березня проведення виборів нового комісара. Закритим балотуванням чернігівським губернським комісаром було обрано М.А. Іскрицького (119 проти 32). 26 березня він приступив до виконання обов'язків губернського комісара [40].

12 травня 1917 р. продовжило роботу чергове Чернігівське губернське земське зібрання, перерване подіями Лютневої революції. О 9-й годині вечора до залу засідань прибув новообраний губернський комісар Тимчасового уряду в Чернігівській губернії М.А. Іскрицький, який відкрив зібрання. Оскільки промова присвячена характеристиці губернського земства та його діячів, подаємо її повністю.

Г.г. [Господа – *авт.*] ! На основании неотмененной еще статьи 69 Полож[ения] о зем[ских] учрежд[енциях] на мою долю выпало открыть последнее, так называемое цензовое, Черниговское губернское земское собрание. Могучим порывом революции сметена старая власть, и является естественным и последовательным стремление смести и те учреждения, которые были связаны с этой властью, так как по весьма понятным причинам широкие демократические круги относятся враждебно ко всему тому, что в той или иной мере было связано с этой властью. Возможно, что такое же отношение существует и к старому земству. Но я уверен, что новые земские работники, ознакомившись с полувековой работой Черниговского земства, проникнутся к этому цензовому земству уважением. Они увидят, что в течение всего этого времени земство вело систематически деятельную и упорную борьбу со старым строем. Недавно мне пришлось ознакомиться с секретной перепиской бывших черниговских губернаторов с центральной властью. Переписка эта заключает ценный материал, из которого видно, какую опасность для себя видел старый строй в земстве и как боролся с ним. Один из наиболее ретивых губернаторов пишет в своем докладе центральной власти, что зловредные семена, брошенные в Черниговскую землю людьми складки Петрункевича и Хижняка, возвращенные в недавние смутные годы Мухановым, Свечиным и другими, подобными им, и доведшие пышный расцвет в лице теперешних вершителей земского дела – Малякво, Вериг и прочих беспочвенных и озлобленных радикалов, заставляют местную администрацию и остальные органы правительственной власти неуклонно и стойко бороться с опасными посягательствами левых деятелей.

И губернаторы вели эту борьбу. Они были ревностными исполнителями велений свыше в этом отношении. Но те семена, которые губернаторы называли зловредными, которые были брошены здесь такими нашими старыми земцами, как И.И. Петрункевич, который в первый день открытия Первой Государственной думы, громко заявил о необходимости общей политической амнистии, как Хижняков, Муханов, в 1904 году в своей известной всей России телеграмме царю Николаю II также громко заявившей о необходимости изменения государственного строя и введении народного представительства, эти семена для дела революции дали большие плоды. И если революция произошла так успешно, так быстро, то это достигнуто не только тем единым могучим порывом, который в исторические отныне февральские дни, охватил войска и рабочие классы Петрограда, но в значительной степени связано с той долгой малозаметной, быть может, общественной работой земства в деле подготовки народа. В этом бесспорная заслуга нашего старого земства, и я уверен, что будущие земские деятели достойно оценят эту заслугу.

Губернский Исполнительный Комитет постановил войти в состав губернского земского собрания. Я знаю традиции Черниговского земства и уверен, что если бы Испол-

нительный Комитет и не заявил об этом желании, то само цензовое земское собрание взяло бы на себя инициативу и просило бы членов Исполнительного Комитета войти в его состав. Я уверен, что здесь произойдет не встреча двух враждебных лагерей, а встретятся граждане, объединенные для общей работы, единой целью которой явится организация жизни родного края на новых началах свободного творчества [41].

Однак на посаді губернського комісара Тимчасового уряду М.А. Іскрицький перебував недовго. «Поглиблення революції» призвело до того, що вже 10–11 серпня 1917 р. губернським виконавчим комітетом за участі губернських земельного та продовольчого комітетів, ради робітничих і солдатських депутатів, української ради відбулися вибори губернського комісара та його заступників. Закритим балотуванням на посаду губернського комісара був обраний Д.І. Дорошенко, а його заступниками П.П. Савич і Р.А. Ганжа [42].

Восени 1917 р. М.А. Іскрицький знаходився у Чернігові й продовжував громадську діяльність. Зокрема, 17 жовтня 1917 р. він був зареєстрований Чернігівською окружною у справах по виборах до Всеросійських Установчих зборів комісією у списку №15 «Группы внепартийных общественных деятелей». До її складу увійшли такі відомі на Чернігівщині діячі, як О.О. Бакуринський, М.В. Висоцький, М.М. Могилянський, М.П. Савицький та інші [43]. Основні ідеї «Групи» викладені у її відозві до населення губернії: «Граждане! Кто стоит за свободу, основанную на порядке; Кто хочет, чтобы трудовому народу было дано все, что не ведет только к общей разрухе, Кто в общественной деятельности ценит опыт и честность, засвидетельствованную делами – голосуйте за список №15 группы «Внепартийных общественных деятелей» [44]. Підтримали кандидатський список групи своїми підписами 168 чернігівців [45] Однак під час виборів вона не отримала необхідної кількості голосів і не пройшла до Всеросійських Установчих зборів.

М.А. Іскрицький також балотувався до Українських Установчих зборів. На початку січня 1918 р. «Партия народной свободы» опублікувала у місцевій пресі оголошення, що разом із позапартійними прогресивними виборцями складає прогресивний блок № 13 «Украинский союз защиты государственности и хозяйства». До основних вимог його належали встановлення народоправства в Україні, збереження єдності з усіма народами Росії і боротьба із самостійниками, земельна реформа в інтересах трудового хлібороба, боротьба за істинно-демократичний мир народів. Очолював список з 20 осіб голова губернської земської управи О.О. Свечин. Другим був «Іскрицький Михаил Андреевич, бывший член II-й и III-й Государственной думы, бывший губернский комиссар Временного правительства, давний земский деятель». Разом з ними були відомі громадські діячі Чернігівщини М.М. Могилянський, М.В. Котляревський, О.О. Бакуринський [46]. Утім, в умовах більшовицької агресії збори не відбулися.

У 1918 р. М.А. Іскрицький перебрався до Києва і відіграв певну роль у здійсненні гетьманського перевороту 29 квітня 1918 р. та розбудові Української Держави. Сучасник подій, відомий громадський діяч Чернігівщини М.М. Могилянський, характеризуючи М.А. Іскрицького, зокрема, зазначав: «М.А. Іскрицький, человек способный и образованный (окончил училище правоведения), любитель азартной карточной игры и склонный к «игре» на более широкой арене, а равно и не чуждавшийся крупных афер, хотя и без них был достаточно богат <...> в 1918 г., поселившись в Киеве, сыграл на арене более широкой, чем карточный столик, примкнув к кругам, подготовившим политическую бутафорию гетманского переворота» [47].

Напевно, з падінням Української Держави гетьмана П.П. Скоропадського наприкінці 1918 – на початку 1919 р. М.А. Іскрицький виїхав за кордон й опинився в Польщі. У 1919–1920 роках він очолював правління Російського еміграційного комітету у Варшаві, який було створено російськими емігрантами 27 грудня 1918 р. Згідно Статуту, затвердженого в Міністерстві внутрішніх справ на початку 1919 р., комітет надавав юридичну та матеріальну допомогу росіянам, які мешкали на території Польської Республіки. Також М.А. Іскрицький був особливоуповноваженим Російського Товариства Червоного Хреста.

Останні роки життя він мешкав у Франції. М.А. Іскрицький помер 10 березня 1931 р. в Марселі [48].

Так завершив свій життєвий шлях відомий свого часу громадський і державний діяч – предводитель дворянства Суразького повіту, активний діяч Чернігівського губернського земства, депутат II та III Державних дум, чернігівський губернський комісар Тимчасового уряду М.А. Іскрицький, який залишив помітний слід у громадсько-політичному й земському житті Чернігівщини.

Джерела та література

1. *Ситий І.М.* Іскрицький / І.М. Ситий // Енциклопедія історії України. – К., 2005. – Т. 3. Е–Й. – С. 539.
2. Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО), ф. 127, оп. 14, спр. 4018, арк. 213 зв.
3. *Модзалевский В.Л.* Малороссийский родословник / В.Л. Модзалевский. – К., 1910. – Т. II. Е–К. – С. 246.
4. Свод постановлений Черниговского губернского земского собрания (XIX–XXXV сессий) 1883–1899 годов с кратким сводом постановлений за время с 1865-го по 1882 г. (I–XVIII с.с.) / [Составил по поручению губернской земской управы, С. В. Сотников]. – Чернигов, 1902. – Вып. 1. – С. 37.
5. Служебные перемены по Черниговской губернии // Черниговские губернские ведомости. – 1875. – № 31, 3 августа. – Часть официальная. – С. 3.
6. Служебные перемены по Черниговской губернии // Черниговские губернские ведомости. – 1881. – № 44, 1 ноября. – Часть официальная. – С. 1.
7. *Модзалевский В.Л.* Вказана праця. – С. 246.
8. Там само. – С. 247–248.
9. ДАЧО, ф. 145, оп.3, спр. 2774, 13 арк.
10. Там само, ф. 127, оп. 14, спр. 4018, арк. 113 зв. – 114.
11. Там само, арк.114–115.
12. Там само, арк. 115 зв. – 118.
13. Там само, арк. 118 зв. – 119.
14. Там само, арк. 113 зв.
15. Свод постановлений... – С. 37.
16. ДАЧО, ф. 127, оп. 14, спр. 4018, арк. 119 зв.–120.
17. *Модзалевский В.Л.* Вказана праця. – С. 247.
18. Суражское собрание // Очередные уездные земские собрания Черниговской губернии // ЗСЧГ. – 1909. – № 10. – С.173–174.
19. Календарь Черниговской губернии на 1903 год / [Издание Черниговского губернского статистического комитета]. – Чернигов, 1902. – С. 192–193.
20. Свод постановлений Черниговского губернского земского собрания XXXVI – XLVI сессий 1900–1909 годов / [Составил по поручению губернской земской управы В. М. Хижняков]. – Чернигов, 1912. – Т. 1. – С. 6–7.
21. Список членов Сельскохозяйственного экономического совета при Черниговской губернской земской управе // ЗСЧГ. – 1899. – № 5. – С. 13–14.
22. Журналы заседаний Черниговского губернского земского собрания XL очередной сессии (26 ноября – 14 декабря). – Чернигов, 1905. – С 3, 6.
23. ДАЧО, ф. 127, оп. 14, спр. 4018, арк. 120.
24. Первые заседания Государственной думы третьего созыва // ЗСЧГ. – 1907. – № 11. – С. 225.
25. Журналы заседаний Черниговского губернского земского собрания чрезвычайной сессии 1907 года. – Чернигов, 1907. – С. 29.

26. Журнал заседания Черниговской губернской земской управы 15 октября 1907 года // ЗСЧГ. – 1907. – № 11. – С. 5.
27. Журналы заседаний Черниговского губернского земского собрания 44-й очередной сессии 1908 года, состоявшейся 4–17 января 1909 года (с приложениями). – Чернигов, 1909. – С. 155–156.
28. Журналы заседаний Черниговского губернского земского собрания 49 очередной сессии 1913 года, состоявшейся 17–29 января 1914 г. (с приложениями). – Чернигов, 1914. – С. 5.
29. Там само. – С. 164.
30. По России // Черниговская земская неделя. – 1916. – № 5, 29 января. – С. 9.
31. Журналы заседаний Черниговского губернского земского собрания 51-й очередной сессии 1915 года, состоявшейся 31 января – 11 февраля 1916 года (с приложениями). – Чернигов, 1916. – С. 20.
32. Там само. – С. 14–46.
33. Там само. – С. 87.
34. Там само. – С. 127.
35. ДАЧО, ф. 145, оп. 3, спр. 1220, арк. 38.
36. Там само, арк. 40.
37. Там само, арк. 45–45 зв.
38. Выборщики в Государственный Совет // Черниговская земская неделя. – 1916. – № 43 (21 октября). – С. 5.
39. От Черниговского губернского исполнительного комитета // Черниговская земская газета. – 1917. – № 29, 11 апреля. – С. 7–8.
40. Губернский исполнительный комитет // ЧЗГ. – 1917. – № 25, 28 марта. – С. 4.
41. ДАЧО, ф. 145, оп. 2, спр. 1525, арк. 46–47.
42. Выборы губернского комиссара и его помощников // Черниговская земская газета. – 1917. – № 63, 18 августа. – С. 2–3.
43. ДАЧО, ф. 1786, оп. 1, спр. 200, арк. 14.
44. Черниговский край. – 1917. – № 31 (14 ноября). – С. 1.
45. ДАЧО, ф. 1786, оп. 1, спр. 24, 9 арк.
46. Объявление Партии народной свободы // Черниговский край. – 1918. – № 4 (69) (6 января). – С. 1.
47. Журавльова Т. Діячі Чернігівського земства поч. ХХ ст. (за спогадами М.М. Могилянського) / Т. Журавльова // Сіверянський літопис. – 1999. – № 4. – С. 136–139.
48. Незабуті могили: Російське зарубіжжя: некрологи 1917–1997: В 6 т. Т.3. І–К / [Рос. гос. б-ка; Сост. В.Н. Чуваков; Под ред. Е.В. Макаревич]. – М., 2001. – С. 106.

Рахно О. Земська діяльність М.А. Іскрицького

Стаття присвячена аналізу життєвого шляху, громадсько-політичної та земської діяльності предводителя дворянства Суразького повіту Чернігівської губернії, депутата II та III Державних дум Російської імперії М.А. Іскрицького (1873–1931).

Ключові слова: М.А. Іскрицький, Сураж, Чернігів, повітовий предводитель дворянства, земство, гласний.

Рахно А. Земская деятельность М.А. Искрицкого

Статья посвящена анализу жизненного пути, общественно-политической и земской деятельности предводителя дворянства Суражского уезда Черниговской губернии, депутата II и III Государственных дум Российской империи М.А. Искрицкого (1873–1931).

Ключевые слова: М.А. Искрицкий, Сураж, Чернигов, уездный предводитель дворянства, земство, гласный.

Rakhno O. Common activity of M.A. Iskrytskiy

The article is devoted to the analysis of a life course, social, political and common activity the deputy of the II and III State Dumas of Russian Empire M.A. Iskrytskiy (1873–1931) as the leader of nobility of Surazh District, Chernihiv Province.

Key words: M.A. Iskrytskiy, Surazh, Chernihiv, marshal of the district nobility, zemstvo (common committee), hlasniy (commissar of common committee).

[надійшло до редакції: 03.10.2014 р.]